

ÜSTÜN OLAN İNSANLIQ

Məlahət Soltanqızının “Xəyanətin bədəli” poeması haqqında

(Əvvəli ötən saylarımızda)

Məlahət Soltanqızı “Xəyanətin bədəli” poemasında həyatın görünən və görünməyən tərəflərinə nüfuz etməyə çalışır. Bütün gücü ilə insanlığı qaranlıq tərəfə çəkən mənəvi mühitin şər xislətini göstərməyə çalışır. Amma iş burasındadır ki, cəmiyyətin şər xislətli olan təmsilçiləri o qədər də asanlıqla görünür. Amma buna baxmayaraq yazıçı düşüncəsində, yazıçı müşahidəsində görünməyən bir tərəf yoxdur. Yazıçı bütün imkanları ilə mənəvi mühitini səfərbər edir.

Əsas odur ki, mühit hansı rəngdə təzahür edir, mühit insana qarşı hansı gücü göstərir, mühit insanı necə görür - bax, bunları yazıya gətirməyi, obrazlı şəkildə təqdim etməyi sənətkar özünə borc bilir.

Həyatın çox sərt üzü var. Bəzən biz həyatın mülayim, xoşrəftar üzünü görürük. Amma olur ki, cəmiyyət insanlığa qarşı o qədər də mülayim ola bilmir. Hakimler, imkan sahibləri öz qəddarlıqları ilə məzlum məxluqları istədikləri şəkildə mənən əzirlər. Onları həttə insan yerinə qoymurlar.

Əlbəttə, hələ ki, əsərin bu hissəsinə qədər Məlahət Soltanqızı Şahnabatın taleyinə tam aydınlıq gətirmir. Amma hiss olunur ki, hadisələrin gedişi Şahnabat üçün yaxşı heç nə vəd etmir. Çünki Şahnabatın işlədiyi mağazanın sahibi həyatını bitirəndən sonra əmlakı necə idarə etmək məsələsi varislərin ixtiyarında qalır. Varis isə həmin sahibkarın xanıdır. O, ticarət mərkəzini idarə etmək gücündə deyil. Yalnız bu mərkəzi kiməsə icarəyə verə bilər, kiminsə ixtiyarına verər.

Belə bir vəziyyətdə Şahnabatın həyatı hər halda sahibkarın ölümünə qədərki ahənglə davam edə bilməzdi. Şahnabat özü də çıxılmaz vəziyyətdədir. O necə etsin ki, işində davam eləsin, həm öz həyatını maddi cəhətdən təmin etsin, həm də atasına, anasına köməklik göstərsin. Amma iş burasındadır ki, hər şey insanların istədiyi kimi getmir.

Ticarət mərkəzinə sahiblənen adam nisbətən cavandır, özündən razıdır, təbiət etibarlı ilə hiss olunur ki, o, həyatı yalnız öz istəklərinə uyğun şəkildə qavrayır. Onun davranışı, ətrafa münasibəti Şahnabatı çox narahat edir. Ən başlıcası, onun ehtiraslı, qadına qarşı tamahlı münasibəti, şübhəsiz, insanlıq meyarlarına uyğun gəlmir. Şahnabat bunların hamısını çox aydın görür. Əlbəttə, Şahnabat özünü yaxşı başa düşür. Lap burda işləməz, çıxıb gedər, amma hara getsin, neyləsin. Çünki onun başqa bir yerdə daldalanacaq, əməkhaqqı ala biləcək, bir sözlə, dolanışıq imkanı da yoxdur.

Axı, Şahnabat tək deyil. O, buradan aldığı cüzi əməkhaqqının, demək olar ki, yarısından çoxunu atasına, anasına göndərir. Axı atası xəstədir, anası onun qulluğundadır. Onu sağaltmaq üçün hər cür dərman tələbatını ödəməyə çalışır, bunun üçün vəsait lazımdır. Bu vəsait isə yalnız Şahnabat göndərə bilər. Bir sözlə, çox narahat bir insan mənəviyyatının sözün həqiqi mənasında, əzablı, iztəribli bir mənzərəsi gözlərimizin önündə canlanır. Bu mənzərəni tam dolğunluğu ilə həyata uyğun bir görkəmdə təsvir etmək üçün gərək Məlahət Soltanqızının “Xəyanətin bədəli” poemasının səhifələrini olduğu kimi nəzərimizdən keçirək. Yalnız bu zaman bizim müəllifin hansı hissələr və həyəcanlarla öz qəhrəmanını həyat mexanizminin çarxları arasında keçirdiyini görmək imkanımız olar. Axı həyat özünəməxsus dişli çarxlara bənzəyir. Əgər bu dişli çarxlar arasından keçməyin yolunu bilməsən, onda bu dişli çarxlar arasında mütləq məhv olarsan. Dişli çarxlar arasından keçmək kimsəyə asan gəlməsin. Qısa, Məlahət Soltanqızının poemasının bu hissəsi, sözün həqiqi mənasında, həmin dişli çarxlar arasına yolun başlanğıcı kimi görünür:

Ağsaqqal ölməyə dayandı işlər
Ömür-gün yoldaşı qarışdı işə.
Yasdan çıxar-çıxmaz açdı dükanı
Onun bu işlərdən çıxmırdı başı.

Dükanı satmaq üçün arayırdı müştəri
Artıq dükan satıldı bir buğuburma cavan
Dükana sahib çıxdı.

Şahnabat çarəsizdi...
Ümüdünü üzümüzdü artıq əvvəlki işdən
Ağsaqqalın ölümü dəyişdi həyatını
Burda qalıb işləsə ona asan olardı
Alışmışdı bu işə, fəqət yeni sahibkar
Heç xoşuna gəlmirdi.
Gözləri, baxışları sanki onu yeyirdi
Etibarsız dünyada ona necə gevənsin
Bu marəsiz durumun ona necə söyləsin.
Düşünürdü...

Boş otura bilməzdi.
Onun əlinə baxır, indi ata-anası
Qazandığı pulların yarından çoxun
Kəndə göndərirdi ailəsi üçün
Anası razıydı bircə qızından
Dar gündə köməksiz qalan ailə
Düşünməzdi işlər alınar belə
Şükür eləyirdi gecəbəğündüz.

Bu misralar arasında yaşanan hissləri, duyğuları müəllif öz canından keçirməşəydi, yəqin ki, əsər də indiki təəssüratı yarada bilməzdi. Çünki, hər bir bəddii əsər müəllifin həyatı müşahidələrinin nəticəsidir. Əsas odur ki, müəllif müşahidə etdiyi həyat hadisələrindən düzgün nəticə çıxartmış olsun, yoxsa, oxucunu da səhv istiqamətə yönəlmiş olar. Məlahət Soltanqızı insafən həyatı görən, duyan sənətkardır. Onun başqa poemalarında da, başqa təəssürat yazılarında da, publisistik qeydlərində də həyatın ən müxtəlif tərəflərinə sərrast və aydın müşahidə nüfuzu açıq görünür. Yəni, əslinə qalsa, müəllif kimi Məlahət Soltanqızı təsvir etdiyi hadisələrin, qəhrəmanların həyat yolunu, düşüncə tərzini, onların kimliyini şəxsən müşahidə etmiş müəllifdir. Yəni, o, həyatın içindədir. Gördüyü, tanıdığı insanların taleyindən bəhs edir. Şübhəsiz, bizim hər birimiz həyatda hər cür motivlərlə qarşılaşırıq. Özünü həyatdan məmnun tutanları da görürük və yaxud maddi cəhətdən təmin olunsada da, özünü dünyanın ən bədbəxti hesab edəninə də görürük. Bir sözlə, bəzən həyatın müəyyən gedişatını insan diktə edir, bəzən insanın həyatını həyatın özü diktə edir.

Şahnabatın taleyi son dərəcə faciəlidir. O, tək-cə öz taleyini yaşamır, həm anasının, həm atasının taleyini yaşayır. Hətta atasının həyatını xilas etmək üçün əlindən nə gəlersə, onu etməyə hazırdır. Təki onun atası sağalıb ayağa qalxsın. Şahnabat, insafən, ləyaqət sahibi olan bir qızıdır.

Baxmayaraq ki, Şahnabatın anası da, özü də çarəsizdir, amma bütün hallarda hiss olunur ki, onlar ləyaqətlərini qoruyurlar. Hətta dərmanları da Şahnabatın öz zəhməti ilə, halallıqla almağa çalışırlar. Müəllif bu hissələri xüsusi bir səmimiyyətlə, ən başlıcası, kədərli, ağrılı bir hissiyyətlə qələmə alır:

Ana əl qaldırır uca Rəbbinə.
Qızımı hifz eylə uzaq şəhərdə
Şahnabat gözlədi, həm də ağıllı
Təkcə düşündüyü xəstə atası,
Onun qulluğunda gecəbəğündüz
Dayanan, çarəsiz duran anası.
- Kaş atam sağalıb qalxsada ayağa,
Anam əvvəlki tək danışmış gilsə
Şahnabat düşünüb etsə də xəyal
Bitəsi deyildi bu müşkül, bu dər
Dönmək istəyirdi ata yurduna
Hələ doymamışdı o, doğma yurddan.
O kəndin, o evin öz qoxusu var
Ordakı saflığın, sakit həyatın
Dəyərin uşaqqən anlamır insan.
Yoxluğa öyrəşmişdi, atasının qazancı
Aya gücnən yetərdi.
Ana qış gecələri yundan corab hörərdi.
Hər naxışa qəlbini sevgisini verərdi.
Ona da öyrətmişdi ana corab hörməyi
Fəqət səbri yetmirdi ilmələri saymağa.
Oxumaq istəyirdi, arzuları sonsuzdu
Buna da imkan yoxdu.

Məktəb illərini unutmaq istər
Çünki xatırlamır xoş, əziz günlər.

Təbiidir ki, Şahnabatın qazancı o qədər də çox deyil. Amma hər nə ki, qazanırsa və bunu atasının müalicəsi üçün anasına göndərə bilirsə, bu, Şahnabatın mənəvi qəhrəmanlığından, böyüklüyündən xəbər verir. Özü də Şahnabatı sıradan bir gənc kimi düşünmək olmaz. O, yurdunu, doğulduğu yeri, məkanı, sözün həqiqi mənasında sevən bir insandır. Qəlbi son dərəcə doğma insanlarla döyünən bir gəncdir. Atəşli bir məhəbbətlə böyüdüüyü yerlərin təbiətinə bağlıdır. O yerin havasını, suyunu, ən başlıcası, doğma insanların öz varlığı kimi sevir.

Biz Şahnabatı başa düşməyə çalışmalıyıq. Çünki, bir var öz kəndində gözünü açanda geniş səmanı görəsən, bulağa gedən yolu görəsən, yol üstündəki çəmənləri görəsən, təbiətin ecazkar mənzərələrini doyunca seyir edəsən, uzaq təpələrə, dağlara baxıb, oğrun-oğrun köçən buludları müşahidə edəsən, bir də var ki, doğulduğun yerdən, yurddan uzaq düşüb bir-birini tanımayan insanların əhatəsində olasan. Bir sözlə, həyatın qəribliyinə qapılasan. Bax, qorxulu budur. Şahnabat məhz belə bir ağrını çəkir.

Beləliklə, Şahnabatı yurdunu sevən, doğmalarına məhəbbət bəsləyən gənc kimi görürük. Şahnabatın yaşadığı, böyüdüüyü mühit onu sağlam olaraq ərşəyə çatdırıb. Şahnabat atasını, anasını kənddə qoyub gəlib. Onun bircə missiyası var, çoxlu pul qazanmaq, atasına-anasına göndərmək, atasının müalicəsinə yardımçı olmaq, onu sağaldıb ayağa qaldırmaq. Şahnabat məhz bu düşüncələrlə yaşayan gəncdir. Təbiət etibarlı ilə o qədər saf, sağlam gəncdir ki, onun həyatı sanki büllur bir bulaqdır, çağlayıb axır.

Amma hər şey hər vaxt istədiyimiz kimi cərəyan etmir. Biz çox istəyerdik ki, Şahnabat uğurlu bir həyatla qovuşsun. Atasını, anasını qayğısız görsün və özü də qayğısız böyüsun. Axı belə gənclər üçün halal sevgi sözün həqiqi mənasında, böyük qismət olmalıdır. Amma çox təəssüf ki, Şahnabat atasının ağrısı ilə yaşamaqdadır. Ata ağır xəstə olaraq yataq intizarındadır. Müəllif Məlahət Soltanqızı bu ağır təəssüratları poemada real cizgilərlə verir:

Hər həftə ataya baş çəkən həkim
Ümidin üzümüzdü sonuncu dəfə
Anasına barədə demişdi
-Xəstəni sağaltmaq həkimin borcu -
Fəqət xəstəliyi güc gəlir ona
Nəyi bacardım onda sındım
Elə bələlər var ki, dərmanlar kara gəlməz.
Allah bilən məsləhət, söz demək bizə düşməz.
Nə istəyir ver yesin onun ömrü az qalıb.
Tibb bəzən çarəsizdir, xəstəlikdir çoxalib
Dərman, dəva kar gəlmir
Həkimlər də mat qalıb
Ana sakit dinlədi çarəsizlik içində dodağını çeynədi
Bu ən böyük acımı qızından da gizlədi.
İnanmadı həkimə, qırmadı ümidini
Ona ümidlə baxan o saralmış bənizin
O mavi baxışların o solğun gülüşlərin
Gözlərinin önündə əriyərək bitməsi
Qəlbində qubar salan şirin xatirələrin
Qaranlıq dünyasında bülbül kimi ötməsi,
Unudulub keçərmə?
Budur həyat - acımasız günləri var
Hər könüldə dər, qubar.

Tanıq mənzərədir. Müəllif həqiqi real həyat epizodu verib, özü də elə real cizgilərlə verir ki, biz sanki həyatdan ayrılmada olan bir doğmamızı görürük. Şübhəsiz, humanizmlə, insanlıqla silahlanmış həkimin təbiətini də görürük, hər cür cəfaya hazır olan ananın obrazını da görmək... bütün bunlar bizdə məmnunluq doğuran cizgilərdir. Məlahət Soltanqızı real həyat epizodları ilə “Xəyanətin bədəli” poemasında real həyat hekayəti yaradıb.

(Davamı var)

06.02.2023